

МАСТАЦКАЕ ТКАЦТВА

ІВЯНЕЦКІЯ ПОСЦІЛКІ І ДЫВАНЫ

У артыкуле асвятляецца працэс мастацкай арганізацыі ўзорнатканых вырабаў на прыкладзе самабытных івянецкіх посцілак і дываноў. Аўтар рэканструюе кампазіцыйную сістэму пабудовы, прыёмы стылізацыі ў залежнасці ад функцыянальнага выкарыстання тканых палотнаў.

Ключавыя словы: *дэкаратыўна-прыкладное мастацтва, лакальны раён, традыцыйныя тканіны, посцілкі, дываны, кампазіцыйныя рашэнні, колеравая гама, тэхнікі, способы, тканыя вырабы.*

The article is devoted to the processes of art of decorating objects of traditional weaving, using the example of the original bedspreads and carpets of Ivenets. The author reconstructs the issues of composite construction, styling techniques and sizes of ornamental motives depending on the functional use of woven fabrics.

Ручное ўзорыстае ткацтва – гэта незвычайна выразная і самабытная галіна беларускага дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Традыцыя вырабу дамацканых тканін была шырока распаўсюджана па ўсёй тэрыторыі Беларусі. Стагоддзямі развіваліся спосабы апрацоўкі сыравіны – льну, воўны, бавоўны; удасканальваліся ткацкія тэхнікі і прыёмы. З часам знешні выгляд тканін набываў характэрныя мастацкія рысы, што залежала ад месца знаходжання ткацкіх цэнтраў на тэрыторыях канкрэтных рэгіёнаў. Паступова складваліся разнастайныя тыпы прадметаў ткацтва, якія выконвалі дэкаратыўную і ўжытковую функцыю. Узорыстае ткацтва Беларусі ўвабрала ў сябе найлепшыя традыцыі ва ўнікальным суладдзі мастацкага вырашэння з тэхнікамі і прыёмамі вырабу аўтэнтчных тканін.

У перыяд развіцця вытворчасці ўзорыстых артэфактаў прыкметна пашыраўся спектр беларускіх народных тканін ад самых простых, штодзённага выкарыстання, да вытанчаных рытуальных, якія прымянялі ў самых важных, пераломныя моманты жыццявага шляху чалавека

(нараджэнне, вяселле, смерць), дзе кожны элемент дэкору захоўвае ў сабе глыбокае сімвалічнае і магічнае значэнне [1].

Даследаваннем беларускага ўзорыстага ткацтва займаліся шматлікія навукоўцы-этнографы. Я. Сахута, М. Кацар, М. Раманюк, В. Лабачэўская, М. Віннікава і многія іншыя зрабілі свой унёсак у аднаўленне традыцый айчыннага тэкстылю. У выніку навуковай дзейнасці выбітных даследчыкаў з'явілася магчымасць паўнаўартаснага вывучэння заканамернасцей па захаванні, адраджэнні і развіцці адвечнага рамяства, што валодае непаўторнымі мастацка-стылістычнымі і тэхналагічнымі якасцямі.

Народныя мастацкія тканіны па ўсёй тэрыторыі Беларусі адрозніваюцца багаццем і разнастайнасцю відаў і спосабаў вырабу, асабліва сямі арнаментальнага дэкаравання і кампазіцыйна-колеравага рашэння. У выніку шматвекавага развіцця і паступовага ўскладнення народнага ткацтва паўстаў шырокі спектр тканін рознага прызначэння: ручнікі, абрусы (настольнікі, скацёркі), посцілкі (просцілкі, коўдры), дываны (набіванкі, кілімы, суканья, паласы), дарожкі для падлогі (палавікі, напамоснікі, хадуні, ходнікі), фіранкі на вокны (завескі, фіранкі, афіранкі), прадметы адзення (адзежа, вопратка). На тэрыторыі ўсіх рэгіёнаў Беларусі пры апрацоўцы гатовых тканых вырабаў выкарыстоўваюцца элементы вышыўкі, карункі, кутасы, махры.

Група дэкаратыўна-ўтылітарных тканін падыляецца паводле рознага функцыянальнага прызначэння: для ўпрыгожвання жылля; для ўтылітарных патрэб; тканыя вырабы змешанага выкарыстання.

Прадметы першай падгрупы мелі выключна дэкаратыўны характар. З мэтай упрыгожвання жылля ткаліся ўрачыстыя, з насычаным дэкорам і разнастайнай колеравай гамай, складаныя па тэхніцы выканання ручнікі, абрусы, дываны, дарожкі на падлогу, фіранкі на вокны. Гатовыя тканіны афармляліся вышыўкай, мярэжкамі, карункамі і іншай аздобай.

Народная
ткачыха **Марыя
Сасонка**. 2013 г.
Фота
А. Непачаловіч.

Для вырабу тканых рэчаў утылітарнага прызначэння характэрна выкарыстанне грубай суровай пражы, а таксама сціплае дэкараванне альбо яго адсутнасць. Чыста функцыянальнымі прыкметамі валодалі даматканыя лянныя тканіны: бялізна (сарочки, споднікі, прасціны), ручнікі паўсядзённага ўжытку, штодзённыя абрусы, поцілкі. Гэтыя вырабы па краях падшываліся без дадатковага афармлення.

Сапраўдны скарб айчыннага традыцыйнага ткацтва – цудоўныя ўзорыстыя тканіны дэкаратыўнага характару Цэнтральнага рэгіёна, якія маюць непаўторныя мастацка-стылёвыя якасці і з'яўляюцца культурнай спадчынай нашай краіны.

У склад Цэнтральнага рэгіёна ўваходзяць лакальныя этнаграфічныя раёны: Бярэзінскі, Слуцка-Нясвіжскі і Мінскі. Рукамі мясцовых народных майстрых створана вялікая колькасць прадметаў ручнога ткацтва. Пры гэтым яны выкарыстоўвалі традыцыйныя схемы ручнікоў, поцілак і дываноў. Адначасова, дзякуючы сацыяльна-эканамічным і культурным сувязям з памежным насельніцтвам, назіраюцца разнастайныя асаблівасці аўтарскага і мясцовага ўзору. Народнаму тэкстылю Цэнтральнай Беларусі ўласцівы якасці традыцыйных тканін суседніх раёнаў, аднак гэты фактар не пазбаўляе яго яркай індывідуальнасці паводле мастацка-тэхналагічных прыкмет. У выніку калектыўнай творчасці (вельмі характэрнай рысы народнага мастацтва) і плённай дзейнасці сельскіх ткачых на гэтай тэрыторыі з'явіліся і атрымалі далейшае развіццё самабытныя ўзорыстыя тканіны, што валодаюць пэўнымі арнаментальна-стылістычнымі асаблівасцямі. Яны ўзніклі на агульнай аснове традыцый беларускага народнага ткацтва [4].

У музейных калекцыях і метадычных фондах абласных і раённых Цэнтраў народных рамёстваў Цэнтральнага этнаграфічнага рэгіёна захоўваецца мноства цудоўных артэфактаў народнага ткацтва. Адметныя мастацкімі ўласцівасцямі старадаўнія ўзоры абрадавых і дэкаратыўна-ўтылітарных тканін даводзіліся да дасканаласці многімі пакаленнямі мясцовых майстрых Случчыны, Любаншчыны, а таксама Івянецкага, Бярэзінскага, Чэрвеньскага, Глускага, Старадарожскага, Капыльскага, Клецкага, Стаўбцоўскага раёнаў.

Сярод тканых палотнаў гэтага рэгіёна асобнае месца займаюць выключныя па сваіх мастацкіх якасцях івянецкія вырабы. У далёкім мінулым майстрыхі з Івянца і навакольных вёсак стваралі тканіны пераважна для адзення і ручнікоў, аднак у перыяд з канца XIX да пачатку XX ст. традыцыйнае ўзорыстае ткацтва гэтага

Марыя Сасонка на фоне дывана, вытканнага ў 1960-я гг.

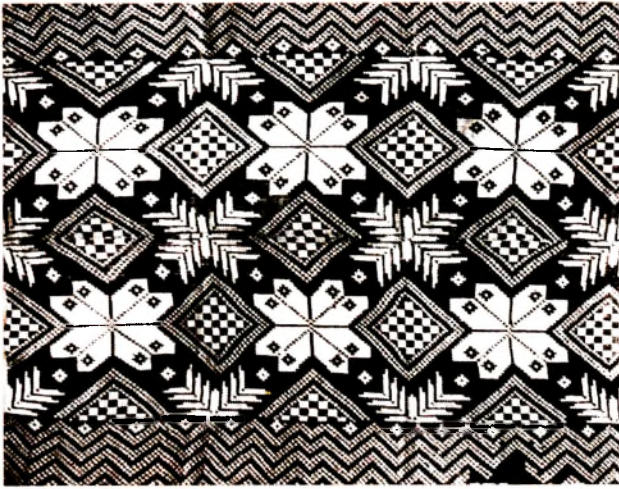
Закладное ткацтва, воўна, бавоўна.
Майстэрня "Ткацтва" Цэнтра рамёстваў Івянца.
Фота А. Непачаловіч.

раёна дасягнула найвышэйшага росквіту. У побыце сялян сталі пераважаць дэкаратыўныя тканіны: дываны, поцілкі, абрусы, ручнікі. Іх знешні выгляд заўсёды залежаў ад выкарыстання ў якасці прадметаў дэкаратыўна-абрадавага альбо побытавага прызначэння, але часцей яны выконвалі функцыю ўпрыгожвання жылля. Тканіны паступова ўзбагачаліся разнастайнасцю кампазіцыйных і каларыстычных вырашэнняў [3].

Дэкаратыўныя ўзорыстыя дываны і поцілкі атрымалі шырокае распаўсюджванне сярод мясцовых ткачых у вёсках Высокая, Еўкавічы, Кульшчыцы, Макасіцы, Сівіца, Слайкаўшчына, Ткачы, Шыкуці і ў мястэчку Івянец. Для поцілак найбольш характэрны тэхнікі чатырох- альбо шасцінітовага двухуточнага ткацтва, даволі часта сустракаюцца і шматнітовыя вырабы, а сярод дываноў пераважае двухбаковы перабор. Непаўторныя ўзоры івянецкіх поцілак і дываноў прыцягваюць увагу адметным успрыманнем свету, незвычайнымі прыёмамі стылізацыі, вытанчанага каларыстычнага гамаі і майстэрствам выканання.

Посцілкі выкарыстоўваліся як покрыва і ў якасці насценных дываноў. У залежнасці ад функцыянальнага прызначэння будавалася кампазіцыя дэкаратыўных тканін, вызначаўся арнаментальны дэкор і велічыня геаметрычных і раслінных матываў. Цэнтр дываноў запаўняўся буйным узорам, аздобленым з чатырох бакоў шырокім бардзюрам з больш дробным арнаментам. Посцілкі ўяўлялі сабой мерную тканіну, сшытую з двух палотнаў. Элементы дэкору абавязкова падганяліся адзін да аднаго. Абодва тыпы гэтых дэкаратыўна-ўтылітарных тканых вырабаў валодаюць багаццем арнаментальных

Дыван. Аўтары – Мальвіна і Юзэфа Сасонкі. 1952 г.
Двухбаковы перабар, лён, бавоўна.
Вёска Шыкуці Івянецкага раёна.
Фота А. Непачаловіч.

матываў, разнастайнасцю колеравых спалучэнняў і спосабаў выканання.

Выразная кампазіцыйная структура поцілак складаецца з узораў злучаных паміж сабой ромбаў, дзе ў кожным ромбе знаходзіцца яшчэ адзін ромб маленькага памеру, альбо з чаргавання квадратаў і прамавугольнікаў, якія ўтвараюць геаметрычныя фігуры ў выглядзе колаў, квадратаў, ромбаў. Нярэдка сустракаюцца ўзоры, якія нагадваюць градацыі рознакаляровых прамавугольнікаў. Асаблівай увагі заслугоўваюць поцілкі “васьмінітовыя дымкі”. Іх узор з геаметрычнымі фігурамі ўяўляе сабой чаргаванне клетак, размешчаных у шахматным парадку.

Асаблівую цікавасць выклікаюць прыёмы запаўнення цэнтральнай часткі дываноў буйнымі геаметрычнымі фігурамі ярка выражанага сімвалічнага характару. Цэнтральнае поле па іх перыметры абавязкова займае шырокая аблямоўка, зубчастая або хвалепадобная, якая запоўнена прамавугольнікамі або ромбамі больш дробных памераў.

Івянецкія поцілкі і дываны – выразныя прыклады адзінства незвычайнай кампазіцыйнай пабудовы, характэрнага арнаменту і своеасаблівага каларыту. Разнастайнасць дэкаратыўных тканін дасягаецца ўзбудуеннем альбо памяншэннем асобных матываў за кошт перапляценняў нітак, што адбываецца пры захаванні адзінага прынцыпу кампазіцыйнага вырашэння. Гэта ўзнікае ў выніку выкарыстання тэхнічных прыёмаў, якія залежаць ад спецыфікі запраўкі ткацкіх станкоў.

Разам са своеасаблівымі стылістычнымі прыкметамі івянецкія майстрыхі захавалі ў сваіх тканых палотнах традыцыйныя двухколеравыя спалучэнні: чорнага з белым, шэрым, чырвоным, малінавым, фіялетавым, жоўтым, аранжавым, зялёным. Гэтыя колеравыя сумяш-

чэнні былі прадыхтаваны тым, што ткачыхі ў якасці асновы звычайна выкарыстоўвалі чорныя льняныя ніткі ўласнага прадзення. Варта адзначыць, што падобнымі мастацкімі і тэхналагічнымі якасцямі валодаюць традыцыйныя дываны і поцілкі суседняга Вілейскага раёна, аднак паміж імі існуе і мноства адрозненняў. Суседняе Панямонне моцна паўплывала на кантраснасць іх колеравых спалучэнняў.

Найвышэйшымі мастацкімі якасцямі валодаюць непаўторныя тканыя шэдэўры з Івянецкага музея традыцыйнай культуры. Найперш прыцягваюць увагу ўнікальныя дэкаратыўныя палотны Марыі Іванаўны Дзяніс, сясцёр Станіславы і Яніны Сабалеўскіх з Івянца, патомных ткачых сямейнай дынастыі Сасонак з вёскі Шыкуці Івянецкага раёна. Прадметы ткацтва, якія захоўваюцца ў музейных фондах, сведчаць пра тое, што дываны і поцілкі з Івянца і яго наваколля мелі вобразнае рашэнне: у кветачкі, у акенцы і матылі. Таксама ў вырабах увасабляліся складаныя міфалагічныя матывы, што дазваляе гаварыць пра мясцовую адметнасць івянецкіх узорыстых тканін, пра іх самабытнасць і ўнікальнасць [5].

Івянецкі музей традыцыйнай культуры – пераемнік скарбаў мемарыяльнага музея імя Ф. Дзяржынскага, які быў адчынены ў 1957 г. і размяшчаўся ў двухпавярховым будынку 1930-х гг. У 1977 г. адбылася яго рэканструкцыя. З пачатку 1990-х гг. супрацоўнікі музея вядуць працу па зборы і даследаванні прадметаў народнага мастацтва. 23 студзеня 2006 г. музей Ф. Дзяржынскага быў перайменаваны ў Івянецкі музей традыцыйнай культуры. Яго экспазіцыя складаецца з чатырох залаў-раздзелаў:

- гісторыка-этнаграфічны, дзе размешчаны рэдкія фотаздымкі, дакументы, кнігі, аб’екты культуры XIX – XX стст.;
- прадметы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва;
- выстава прац Апалінарыя Пупко;
- Цэнтр рамёстваў, створаны ў 1998 г.

У Цэнтры рамёстваў дзейнічаюць наступныя майстэрні: “Ткацтва”, “Ганчарства”, “Кузня”, “Майстэрня па мастацкай апрацоўцы драўніны”, музейны аб’ект “Таверна”. Тут працуюць вопытныя майстры-метадысты, створаны ўмовы для творчасці і вывучэння асноў рамяства. Тым самым адбываецца рэтрансляцыя і прапаганда гісторыка-культурнай спадчыны Івянецкага раёна.

Шмат гадоў майстэрняй “Ткацтва” кіравала Марыя Ксавераўна Сасонка (1941 – 2015). Стыль тканых вырабаў гэтай народнай майстрыхі вылучаецца адметнасцю кампазіцыйнага, каларыстычнага і фактурна-рытмічнага вырашэння. З дзяцінства і да апошніх дзён жыцця Марыя

Ксавеўна аддана займалася мастацкім ткацтвам. Вялікая колькасць яе твораў дэманструецца ў экспазіцыйных залах Івянецкага музея. Сакрэтам рамяства яе навучалі бабуля Мальвіна (памерла ў 1953 г.) і маці Юзэфа Іванаўна Сасонка, якія жылі ў вёсцы Шыкуці Івянецкага раёна.

У метадычным фондзе Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў знаходзіцца тканы дыван, створаны ў 1952 г. гэтымі жанчынамі. Аснова дывана двухбаковага перабору з чорнага лёну, уток са светла-шэрых ваўняных нітак, яго памер – 194×123 см. На цэнтральным полі вырабу ў рапортнай сістэме гарызантальнымі палосамі размешчаны буйныя арнаментальныя матывы “жыцень”, “рай” і “дождж”. У правым ніжнім куце дывана вытканы год яго стварэння [2].

Марыя Сасонка – удзельнік шматлікіх конкурсаў і фестываляў народнай творчасці, неаднаразовы лаўрэат і дыпламант рэгіянальных святаў-конкураў па ткацтве, яна ўзнагароджана бронзавым медалём ВДНГ у Маскве. Патомная ткачыха перадала майстэрства і вопыт унучцы Аляксандры Лявончык, якая навучалася на кафедры народнага дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў. Яе дыпломная праца “Суладдзе”, створаная ў 2015 г., складаецца з пяці палотнаў, вырабленых у старажытнай тэхніцы выбарнага ткацтва з выкарыстаннем аўтарскіх прыёмаў.

Народныя майстрыхі ў многіх раёнах Цэнтральнага рэгіёна працягваюць рабіць самабытныя тканіны з дапамогай традыцыйных спосабаў ткацтва. Пры параўнанні ўзорнатканых вырабаў мінулага стагоддзя з падобнымі творамі нашага часу можна назіраць устойлівасць традыцыйных тэхнічных прыёмаў і звязаных з імі мастацка-стылістычных асаблівасцей.

У наш час беларускія этнографы, мастацтвазнаўцы і прафесійныя мастакі дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва паспяхова вырашаюць праблему захавання традыцый народнага ткацтва ў сучасным побыце. Навуковай асновай для параўнальнага аналізу і вывучэння мастацка-тэхналагічных адметнасцей народных тканін Цэнтральнага рэгіёна служаць этнаграфічныя матэрыялы, сабраныя аўтарам падчас правядзення навукова-даследчых экспедыцый па Вілейскім, Івянецкім, Капыльскім, Любанскім, Старадарожскім і Стаўбцоўскім раёнах. Былі створаны фотаматэрыялы з выявамі народных майстроў і ўзораў аўтэнтчнага ткацтва, што з’яўляюцца ўнікальнай крыніцай для навуковай працы. У выніку даследаванняў вызначыліся падобныя і адметныя рысы бяскончых варыянтаў у кампазіцыйных і арнаментальна-каларыстыч-

ных вырашэннях, якія ўзніклі на аснове адных мастацкіх канонаў. Таксама былі вызначаны асноўныя сучасныя школы ўзорнага ткацтва:

– “Школа ткачоў”, створаная ў межах сумеснага праекта Еўрапейскага Саюза і Праграмы развіцця ААН “Устойлівае развіццё на мясцовым узроўні” ў аграгарадку Семежава Капыльскага раёна;

– народны клуб “Майстры” ў вёсцы Ёдчыцы Клецкага раёна;

– майстэрні рамястваў пры Івянецкім музеі традыцыйнай культуры;

– “Клуб народнай творчасці” ў вёсцы Талуць Вілейскага раёна;

– майстэрні традыцыйных рамястваў і промыслаў Любаншчыны (філіялы Любанскага дзяржаўнага музея народнай славы);

– творчая майстэрня ткацтва ў раённым цэнтры рамястваў і “Хатка-майстэрня” ў Старых Дарогах.

Прадметы ўзорыстага ткацтва нашага часу, створаныя на аснове традыцыйных тканін, гарманічна ўпісваюцца ў сучасныя грамадскія і хатнія інтэр’еры, што служыць гарантыяй далейшага развіцця мастацкіх і тэхналагічных каштоўнасцей аднаго з самых старажытных рамястваў Цэнтральнай Беларусі. Адзінства функцыі, формы, мастацкага вобраза і матэрыялу тканых вырабаў забяспечвае жыццё цудоўнаму віду народнай творчасці не толькі ў нашы дні, але і ў будучыні.

Лічым, што заканамернасці мастацкай пабудовы ўзорыстых тканін Цэнтральнага рэгіёна Беларусі маюць пэўны шлях развіцця не толькі ў дэкаратыўна-прыкладным мастацтве, але таксама і ў іншых сферах творчай дзейнасці: этнадызаіне, графіцы і рэкламе.

Спіс літаратуры

1. **Беларускія народныя тканіны ў зборы Дзяржаўнага мастацкага музея БССР** = Белорусские народные ткани в собрании Государственного художественного музея БССР : каталог / Дзяржаўны мастацкі музей БССР ; [аўт. арт. І. М. Панышына ; склад. Т. І. Сцёпіна ; пад рэд. І. М. Панышынай]. – Мінск : Беларусь, 1979. – 254 с.
2. **Кацар, М. С.** Беларускі арнамент: ткацтва, вышыўка / М. С. Кацар ; [пер. з рус., літ. апрац. і навуц. рэд. Я. М. Сахута]. – Мінск : БелЭн, 1996. – 223 с.
3. **Раманюк, М. Ф.** Посцілка / М. Ф. Раманюк // Этнаграфія Беларусі : энцыклапедыя. – Мінск : БелЭн, 1989. – С. 409.
4. **Сахута, Я. М.** Народнае мастацтва Беларусі / Я. М. Сахута. – Мінск : БелЭн, 1997. – 286 с.
5. **Трызна, Д. С.** Дыван / Д. С. Трызна // Этнаграфія Беларусі : энцыклапедыя. – Мінск : БелЭн, 1989. – С. 185 – 186.

Ала НЕПАЧАЛОВІЧ,
дацэнт кафедры народнага
дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў.

Арткул паступіў у рэдакцыю 23 сакавіка 2017 г.